

Порядок проведення дворянських виборів в Російській імперії наприкінці XVIII – першій чверті XIX ст.

Сучасне політичне життя демократичного суспільства важко уявити без виборів. Вони є формою прямого народовладдя, яка закріплена, як в українському законодавстві, так і в міжнародних нормативно-правових актах. Зацікавлення дослідженнями владних інституцій дворянства, а особливо дворянськими виборами, виникло наприкінці минулого століття і зростає у контексті досліджень виборчих традицій, станового місцевого самоврядування тощо. Метою статті є висвітлення особливостей проведення дворянських виборів в Російській імперії наприкінці XVIII – першій чверті XIX ст. Дослідження з даної проблематики знайшло відображення в працях В. Шандри, І. Кривошеї, М. Кияна, О. Маркевич.

Царизм ретельно регулював проведення дворянських виборів. Детальне регламентування пояснюється прагненням верховної влади підібрати таке коло осіб, якому вона могла б довірити владу на місцях. Порядок проведення дворянських виборів регулювався катерининськими указами «Учреждением об управления губерний Российской империи» [6] та «Жалуваною грамотою дворянству» [7]. Перший документ визначав чіткий адміністративний поділ та вводив нову систему державної влади та місцевих установ. Другий документ визначав статус українського дворянства та вимоги до проведення виборів та кандидатів на обрання виборних посад [3].

Вибори проводилися раз на три роки під час дворянських зібрань в зимовий період. До учасників виборів висувалися вікові та майнові вимоги: приналежність до спадкового дворянства; вік не менше 25 років; наявність нерухомості в даній губернії; річний прибуток мав становити не менше 100 рублів [5, с. 81–87].

Активного виборчого права позбавляли дворян, яких було виключено міською громадою з числа міських жителів на підставі вироку суду, який набрав чинності, або ж вчинення ним дій, які принижують честь і гідність інших. Але поруч з тим закон робив виключення для тих, хто «заслуговує на особливу увагу і має довіру дворянського стану». Відповідно до «Учреждения об управления губерний Российской империи» участь в дворянських зібраннях була обов'язковою, на відсутніх без поважної причини накладався штраф до 75 рублів. На практиці ж відсоток явки на зібрання був не великим, а до відсутніх не застосовувалися жодні санкції.

Законними підставами відсутності на виборах вважались:

- вік більш ніж 60 років;
- зайнятість на службі;
- хвороба;
- участь у судовому процесі за межами повіту;
- смерть або тяжка хвороба близьких родичів;
- надзвичайна подія у господарстві, маєтку [1, с. 402–407].

Учасники всіх дворянських зібрань зобов'язані були одягати мундир, а ті хто не перебували на жодній службі, носили дворянський мундир губернії.

Вибори наприкінці XVIII – першій чверті XIX ст. проводилося урочисто з використанням великої кількості пишнот. Выборча процедура тривала до 15 днів. Дворянські вибори розпочиналися з святкової ходи всіх дворян на літургію, яка супроводжувалася передзвоном церковних дзвонів, по закінченню церковної служби відбувалася стрільба з гармат. Далі дворяни поверталися до зали зібрань, обов'язковими атрибутами, якої були трон з балдахіном, великий килим, крісла покриті оксамитом. На першому етапі обирали секретаря зібрання, розглядали питання про списки виборців та кандидатів, виголошували заяви дворян, які були відсутні, але висували свої кандидатури заочно, також заслуховували звітність по губернським дворянським сумах за минулий період. Після цього члени зібрання були вільними, «вільний час» вони проводили на святкових обідах, балах, театральних виставах та інших урочистостях. При Павлі I обряд виборів було спрощено. Розкішні атрибути було ліквідовано, натомість вимогою часу стала діловитість, скромність, що диктувалася економією значних коштів [1, с. 402–407].

Другим етапом дворянських зібрань було засідання по повітовим секціям (столам). Кандидатами були всі учасники виборів, які не зняли свою кандидатуру до початку виборів, а також відсутні кандидати, які подали письмову заяву. Закон визначав такий порядок голосування. У залі дворянського зібрання, зосереджувалися всі дворяни, які брали участь у голосування. Їх розсаджували по кріслах один за одним, по старшинству чинів, що вони займали. По ліву та праву від діючого дворянського предводителя знаходилися дворяни, які балотувалися. В залі стояло декілька столів, застелених зеленим сукном, один із столів вважався губернським, інші – повітовими. На столах стояв ящик, який був поділений на дві половини та обтягнутий усередині сукном, з метою поглинання звуків падаючих кульок. На його трьох зовнішніх сторонах було зображення гербу повіту, на четвертій стороні було два отвори з надписами: «Избираю» та «Не избираю». Поруч стояла таця із дерев'яними кульками, на кожній з яких був зображений герб губернії. Кількість кульок збігалася з числом дворян, що брали участь у виборах. Голосували за кожного кандидата окремо, розпочинав дану процедуру предводитель, потім – решта присутніх, в порядку зменшення зайнятих ними чинів. Для того, щоб не було видно за кого віддається голос, а за кого – ні, кожний голосуючий прикривав отвір сукном. Той, чия кандидатура висувалась, участі у голосуванні не брав. Після закінчення голосування повітовий предводитель привселюдно проводив підрахунок кількості кульок «за» і «проти» й оголошував результат присутнім. В першу чергу обирали повітового предводителя, далі повітового суддю, земського справника, депутатів дворянства, засідателів повітових і земських судів, попечителя повітової дворянської опіки. У випадку, коли балотувався попередній предводитель дворянства, підрахунок голосів здійснював старший по чину. А коли кандидати набирали рівну кількість голосів, діючий предводитель зобов'язувався кинути жереб. Уже складені та підписані списки обраних передавалися губернатору. Вибори губернського предводителя та губернських посадовців відбувалися через три місяці після повітових, спочатку обирали голову карної та цивільної палати (кожного окремо), совісного суддю, почесного попечителя гімназій, засідателів палат і засідателів совісного суду; членів комісії народного харчування, секретарів дворянства. Процедура голосування та оголошення результатів відбувалася аналогічним способом [4]. Всі сформовані та підписані списки подавалися губернатору. Дворян у західних губерніях змушували підписуватися не польською мовою, а – російською. У Північно-Західному краї після Січневого повстання з метою боротьби переважання

при владі дворян польського походження, предводителі дворянства призначалися урядом [2, с. 82–91].

По завершенню виборів відбувалася урочиста хода до церкви, де новообрані посадовці давали присягу, потім знову поверталися до будинку дворянських зібрань, де губернатор урочисто оголошував про закриття зібрання. Наступним етапом було офіційне оформлення новообраних посадовців, внесення їх до ієрархічної системи влади, присвоєння їм високих класів відповідно до «Табеля про ранги». Після перебування трьох років на одній посаді, дворянин наступного разу не міг займати нижчу посаду [1, с. 402–407].

Отже, службі по виборам в Російській імперії надавали вагоме значення. Так, за підрахунками історика М. В. Ключкова в останній чверті XVIII ст. в Харківській губернії дворянство обирало 94 особи. Російської дослідниці Л. Ф. Писарькова зазначає, що чисельність виборних посад у загальноімперському апараті влади становила від 11 до 12 тис. осіб, що складало майже 1/3 усіх державних посадовців. Уже на початку XIX ст. указом Олександра I від 1 серпня 1801 р. виборна дворянська служба була прирівняна до державної. А з 1818 р. губернський предводитель дворянства зараховувався до V класу «Табелі про ранги», а депутати дворянських зібрань – до IX класу. Остаточно виборна служба стала різновидом державної указом Миколи I від 6 грудня 1831 р.

Список використаної літератури та джерел:

1. Киян М. Ш. Історичний досвід становлення виборчих технологій в українських землях у XVIII столітті / М. Ш. Киян // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 402–407.
2. Кривошея І. І. До питання про інкорпорацію та юридичну легітимацію шляхти Правобережної України в Російській імперії (кінець XVIII – перша половина XIX ст.) / І. І. Кривошея, Ір. І. Кривошея // Південний архів: Збірник наукових праць. Історичні науки. – Випуск 16. – Херсон : Видавництво ХДУ, 2004. – С. 82–91.
3. Маркевич О. В. Законодавче регулювання дворянських виборів у Російській імперії (1775–1831 рр.) [Електронний ресурс] / О. В. Маркевич – Режим доступу : http://eprints.zu.edu.ua/16580/1/Маркевич_Оксана_Валентинівна.pdf.
4. Шандра В. С. Дещо про механіку влади. Вибори в Україні: історичний вимір [Електронний ресурс] / В. С. Шандра. – 2008. – Режим доступу : <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita/deshcho-pro-mehaniku-vladi>.
5. Шумляк О. Еволюція інституту реєстрації виборців в аспекті становлення і розвитку виборчого процесу в Україні (дорадянський період) / О. Шумляк. // Вісник центральної виборчої комісії. – 2007. – № 3. – С. 81–87.
6. Благочестивейшия самодержавнейшия великия государыни имп. Екатерины Вторыя. Учреждения для управления губерний Всероссийския империи [Электронный ресурс] / Сенат тип. – 1775. – Режим доступа : <http://www.runivers.ru/bookreader/book187015/#page/1/mod%2F1up>.
7. Индова Е. И. Жалованная грамота дворянству [Электронный ресурс] / Е. И. Индова // Юридическая литература. – 1987. – Режим доступа : http://www.hist.msu.ru/ER/Text/dv_gram.htm.